

Міністерство освіти України
Київський національний економічний університет

Адамик Богдан Петрович

УДК 336.711

**ФУНКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ
ГРОШОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН
В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 1999

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі грошового обігу і кредиту Тернопільської академії народного господарства Міністерства освіти України.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, професор

Тиркало Роман Іванович,

Тернопільська академія народного господарства,
директор Інституту банківського бізнесу

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Мороз Анатолій Миколайович,

Київський національний економічний університет,
завідувач кафедри банківської справи;

кандидат економічних наук, доцент

Солодчук Олександр Опанасович,

Одеський державний економічний університет,
завідувач кафедри банківської справи

Провідна установа: Київський університет ім. Тараса Шевченка

Міністерства освіти України, кафедра фінансів,
грошового обігу і кредиту, м. Київ

Захист відбудеться “ ___ ” _____ 1999 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.02 по захисту дисертацій Київського національного економічного університету за адресою: 252057, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. ___

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного економічного університету.

Автореферат розісланий “ ___ ” _____ 1999 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради,

кандидат економічних наук,

професор

А.М. Поддєрьогін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Становлення системи повноцінних ринкових відносин в Україні суттєво змінює роль держави у регулюванні економічних процесів, цілі якого полягають у забезпеченні стійкого зростання виробництва, підтриманні високого рівня зайнятості, стабільності купівельної спроможності грошової одиниці та рівноваги у зовнішній торгівлі. Успішність досягнення таких цілей значною мірою залежить від гнучкої ефективності роботи кредитно-фінансової системи країни, ключова ланка якої – центральний банк. Він є головним органом державного регулювання макроекономічних процесів за допомогою грошово-кредитних методів.

За сучасних умов діяльність центрального банку має вирішальний вплив на стабільність національної валюти, надійність банківських установ, дієвість платіжно-розрахункового механізму, активізацію ринкової кон'юнктури, вирівнювання платіжного балансу, що загалом визначає ефективність функціонування всієї економіки країни. Зазначені обставини обумовлюють актуальність дослідження проблем, пов'язаних із визначенням статусу центрального банку в економіці та сфер його функціонування, оскільки місце центрального банку в ринковій економіці багато в чому визначає хід та напрямок економічного розвитку країни.

Актуальність теми дослідження. В умовах реформування економіки, що здійснюється в Україні на сучасному етапі, вивчення проблем, пов'язаних із розвитком інституту центрального банку і його грошово-кредитної політики, набуває особливого значення. Перш за все це пов'язано з тим, що в економічній системі колишнього Радянського Союзу практично не існувало поняття “грошово-кредитна політика центрального банку”. Монетарна політика швидше доповнювала бюджетну і її самостійне значення практично не враховувалось, що було наслідком загального планово-розподільчого характеру економіки.

Всеохоплююча фінансово-економічна криза, в якій Україна знаходиться вже більше семи років, визначає актуальність і важливість створення засад ефективної, адекватної ринковій системі господарювання грошово-кредитної політики з чітким визначенням як стратегічних, так і поточних завдань. З огляду на це, проведення виваженої монетарної політики та пошук шляхів її вдосконалення в умовах ринкової трансформації економіки України є своєчасним як з теоретичної, так і з практичної позицій.

Дослідженню ролі центрального банку в ринковій економіці та механізму його грошово-кредитної політики присвячена значна кількість наукових праць, зокрема фундаментальні дослідження класиків (М. Фрід-мен, А. Маршалл, Ф. Хайек, Й. Шумпетер, Ф. Модільяні, В. Сміт, І. Фішер, Дж. Кейнс, Л. Харріс, Л. Ерхард, Г. Кауфман та інші), праці провідних зарубіжних вчених (Е. Долан, Ф. Мішкін, Дж. Сакс, П. Самуельсон, К. Ма-кконнелл, С. Фішер, М. Бункіна, В. Усоскін, О. Лаврушин, В. Анікін, Л. Красавіна, М. Ямпольський, В. Усов, В. Шенаєв, В. Поляков, Л. Мос-ковкіна та ін.).

Належне місце в розробці цієї теми займають праці українських економістів, до яких належать А. Гальчинський, О. Гриценко, В. Лисицький, А. Мороз, М. Савлук, О. Шаров, В. Ющенко та ряд інших. Водночас, незважаючи на значні здобутки в дослідженні проблем грошово-кредитного регулювання економіки, не знайдено єдиного погляду в теорії і практиці на шляхи досягнення стабільності й економічної рівноваги заходами грошово-кредитної політики. Питання специфіки монетарної політики в період переходу від централізованої до ринкової економіки вивчені і висвітлені в економічній літературі недостатньо. Власне це і визначає актуальність і практичну цінність дослідження заходів Національного банку України в системі грошово-кредитного регулювання економіки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основні теоретичні концепції дисертаційного дослідження знайшли відображення в організації навчального процесу з курсу “Грошово-кредитна політика центрального банку” в Тернопільській академії народного господарства.

Мета і завдання дослідження. Головною метою дисертаційної роботи є комплексне теоретичне і практичне вивчення актуальних проблем, пов'язаних із особливостями формування і реалізації Національним банком України монетарної політики в умовах ринкової трансформації економіки, а також розробка на цій основі ряду теоретичних і практичних рекомендацій щодо вдосконалення грошово-кредитного регулювання.

Відповідно до поставленої мети визначені конкретні завдання дослідження:

- визначення ролі та місця Національного банку в економіці України;
- аналіз поняття “незалежність центрального банку”, а також значення незалежної грошової політики в економіці та факторів, що її визначають;
- вивчення та узагальнення світового досвіду формування і проведення грошово-кредитної політики, виявлення можливостей використання в Україні найраціональніших його елементів;

- комплексний, системний аналіз з критичних позицій діючої в Україні грошово-кредитної та валютної політики і розробка теоретичних та практичних рекомендацій щодо її вдосконалення;

- аналіз організації Національним банком України грошового обороту та визначення заходів щодо його оптимізації;

- розгляд основних проблем грошово-кредитного регулювання в умовах трансформації економіки України;

- уточнення значення і оцінка передавального механізму монетарної політики як необхідної умови підвищення ефективності грошово-кредитного регулювання;

- обґрунтування основних напрямів вдосконалення діяльності Національного банку України в умовах перехідного до ринку періоду.

Предметом дослідження є діяльність Національного банку зокрема та економіка України в цілому.

Об'єктом дослідження виступає грошово-кредитна політика в умовах ринкової трансформації економіки України.

Наукова новизна одержаних результатів. У результаті проведеного дослідження були одержані такі суттєві результати:

- визначено роль і місце Національного банку в економіці та виявлено обернену залежність між рівнем його незалежності й рівнем інфляції;

- узагальнено світовий досвід формування і реалізації грошової політики, виявлено можливості його використання в Україні;

- дано оцінку ефективності механізму реалізації грошово-кредитної та валютної політики в Україні;

- розроблено теоретичні та практичні рекомендації щодо вдосконалення грошово-кредитного регулювання економіки;

- запропоновано систему заходів для покращення організації грошового обігу в Україні;

- на основі дослідження рівня монетизації економіки України і факторів, що впливають на його зміну, зроблено висновок про відсутність залежності між емісійною активністю НБУ і підвищенням рівня монетизації ВВП;

- аргументовано необхідність координації монетарної й фіскальної політики для досягнення економічного зростання;

- на основі узагальнення світового досвіду монетарного регулювання розкрито передавальний механізм грошової політики та вплив його каналів на економічну активність;

- із застосуванням методів статистичного аналізу аргументується точка зору, що експансійна грошова політика Національного банку не сприяла зростанню реального ВВП;

- обґрунтовується теза про необхідність переорієнтації загально-державної, а не монетарної політики для покращення економічної ситуації в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. На основі дослідження можна здійснити практичні заходи щодо підвищення ефективності грошово-кредитної політики зокрема та загальнодержавної економічної політики у цілому.

Пропозиції щодо вдосконалення організації діяльності НБУ та проведення ним незалежної монетарної політики можуть бути використані при формуванні законодавчої й нормативної бази діяльності Національного банку та функціонування фінансової політики. Результати дослідження грошово-кредитного і валютного регулювання економіки використовуються також фахівцями НБУ у їх поточній діяльності.

Методичні положення координації монетарного і фіскального регулювання можуть бути використані на етапі проектування (планування) та прийняття рішень у галузі макроекономічної політики і здійснення конкретних управлінських заходів при виконанні програм виходу України з кризового стану і початку зростання.

Окремі положення роботи висвітлюються в Тернопільській академії народного господарства у курсах “Грошово-кредитна політика центрального банку”, “Гроші та кредит”, “Банківська справа”.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що проведене дослідження і сформульовані висновки є певним внеском у розвиток теорії грошового обігу і кредиту та грошово-кредитного регулювання. Результати дослідження доповнюють курс “Грошово-кредитна політика центрального банку”.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана особисто здобувачем. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційному дослідженні використані ідеї та положення, що є результатом особистої роботи здобувача. Конкретний внесок здобувача у ці праці вказаний в авторефераті у переліку основних публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Про основні теоретичні положення і практичні пропозиції дисертаційного дослідження йшлося на Першій Міжнародній конференції “Наука і освіта ‘98” (Дніпропетровськ, 23-30 квітня 1998 року); Міжнародній науково-практичній конференції “Банківська система України: проблеми та перспективи розвитку” (Тернопіль, 4-5 червня 1998 року); Всеукраїнській конференції "Економічні реформи в Україні: позиція молоді", що проходила у рамках конкурсу досліджень, організованого Міжнародним центром перспективних досліджень спільно з НБУ і Київським національним університетом ім. Т. Шевченка (Київ, 30 червня – 1 липня, 18-20 листопада 1998 року, анотація проекту дослідження розміщена в мережі INTERNET); Міжвузівській науково-практичній конференції “Проблеми і перспективи розвитку фінансової політики в Україні в умовах ринкової економіки” (Чернівці, 17-18 травня 1999 року). Основні положення і висновки роботи обговорювали також на засіданнях кафедри грошового обігу і кредиту Тернопільської академії народного господарства та кафедри банківської справи Київського національного економічного університету.

Публікації. Основні положення і висновки роботи викладені в 11 наукових статтях і тезах доповідей на конференціях загальним обсягом 3,5 друкованих аркуші, з яких особисто автору належить 3,2 друкованих аркуша.

Структура роботи. Відповідно до мети, завдання та логіки дослідження визначена структура роботи, що складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури, який охоплює 206 використаних джерел, з них 26 – іноземні, 12 додатків, 19 таблиць і 25 рисунків. Повний обсяг дисертації складає 177 сторінок друкованого тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається мета, основні завдання. Визначається предмет і об’єкт дослідження, доводиться наукова новизна та практичне значення роботи.

У **першому розділі** дисертаційного дослідження “Організація діяльності центрального банку в умовах ринкових відносин” розкрито роль і місце центрального банку в економіці країни, вивчено та узагальнено світовий досвід формування і проведення грошово-кредитної політики, виявлено можливості використання в Україні найраціональніших його елементів.

Автор стверджує, що грошово-кредитним системам та їх головній ланці – центральним емісійним банкам належить особлива роль у державному регулюванні ринковою економікою. Така роль центральних банків визначається їх статусом монопольного органу щодо постачання суспільства грошовими коштами.

Статус центрального банку – не лише найважливіший елемент становлення даного інституту в економіці, а й фактор, що має велике політичне та економічне значення для розвитку ринкової інфраструктури. Положення центрального банку є відображенням тих процесів, що відбуваються в економіці, рівня розвитку її політичних інститутів, демократичних традицій суспільства, його економічної культури тощо.

Важливість цієї проблеми для України, важливість створення умов для становлення і росту інституту центрального банку нашої держави необхідно усвідомити вже з перших кроків реформування економіки.

Важливого значення дисертант приділяє питанню незалежності центрального банку, оскільки незалежний статус останнього дає йому змогу не пов'язувати свої дії з динамікою політичної кон'юнктури, а забезпечувати реалізацію грошово-кредитної політики, використовуючи при цьому найефективніші засоби. У дисертації на основі численних зарубіжних досліджень доводиться наявність тісного зв'язку між рівнем інфляції і незалежністю центрального банку.

Важливе значення для ефективної діяльності центрального банку, проведення ним незалежної політики займає законодавчо закріплена система його організації та управління. У зв'язку з цим дисертант приділив увагу дослідженню організаційних структур центральних банків промислово розвинутих країн та Національного банку України, на основі чого зроблено висновок про доцільність створення Ради Національного банку України як вищого керівного органу НБУ, яка визначає напрями грошово-кредитної політики, а правління НБУ приймає самостійні рішення щодо монетарного інструментарію здійснення грошово-кредитного регулювання в рамках визначеної Радою Національного банку політики.

Досліджуючи функції центрального банку в системі державного регулювання економічних процесів, автор приділив увагу розгляду цілям грошово-кредитної політики, віднісши до вищої цілі монетарної політики стабільність цін.

З точки зору дисертанта, серед численних функцій центрального банку найважливішими є функції в системі регулювання пропозиції грошей.

Грошово-кредитне регулювання, що здійснюється центральним банком, є одним з елементів економічної політики держави і являє собою сукупність заходів, спрямованих на зміну грошової маси в обігу, обсягу кредитів, рівня процентних ставок та інших показників грошового обігу й ринку позичкових капіталів.

Автор детально розглянув інструменти опосередкованого регулювання грошового обігу: регулювання облікової ставки (процента) на позики, що надаються центральним банком; регулювання норми банківських резервів; здійснення операцій на відкритому ринку. Приділив увагу теоретичним аспектам проведення валютної політики, а також дослідив відношення до грошово-кредитного регулювання як економістів, так і представників центральних банків в останні десятиріччя: від кейнсіанських концепцій до монетаризму, на основі чого дисертант стверджує, що значення законів, які регулюють монетарну політику, не можна недооцінювати. Проте самі по собі, без участі центрального банку, вони не здатні забезпечити стабільність грошової системи. Тому без оволодіння методами діяльності центральних банків, інструментами грошово-кредитної політики не можна досягнути бажаних результатів для побудови ефективної ринкової економіки в Україні.

У **другому розділі** “Економічні основи функціонування Національного банку в період ринкового реформування економіки України” дано розгорнутий аналіз грошово-кредитної та валютної політики Національного банку України, розглянуто функцію Національного банку як організатора грошового обороту в державі.

Як і для більшості центральних банків світу, основною функцією НБУ є підтримання стабільності національної валюти та стабільності цін. На виконання цієї функції і була спрямована діяльність Національного банку.

Проведення монетарного регулювання Національним банком здійснюється відповідно до Основних напрямів грошово-кредитної політики, які розробляються щорічно Національним банком і затверджуються Верховною Радою України.

Грошово-кредитна політика НБУ протягом 1992-1995 років перебувала під значним впливом рішень органів виконавчої влади. Особливо це проявлялося у розмірах кредитів державним органам управління, що надавалися в основному за рахунок емісії НБУ, підриваючи його спроби до стабілізації. У цей період

вплив Національного банку України на стан грошового ринку та його стабільність був майже непомітний – інструменти грошової політики не працювали.

Посилення монетарної політики у 1996 році дозволило НБУ розпочати запровадження нормальної системи регулювання грошового ринку через систему відповідних інструментів, і таким чином стабілізувати грошово-кредитний ринок, інфляцію та вартість національних грошей.

Поступово для регулювання грошово-кредитного ринку Національним банком почали використовуватися наступні інструменти грошової політики: облікова ставка як базова ціна національної валюти; обов'язкове резервування залучених коштів комерційних банків; операції щодо підтримки ліквідності комерційних банків через кредитні аукціони, ломбардне кредитування та операції РЕПО; операції з державними цінними паперами на грошово-кредитному ринку.

Детально проаналізувавши у дисертаційному дослідженні вищеназвані інструменти грошової політики, автор загалом стверджує, що Національний банк володіє усіма методами та інструментами щодо забезпечення регулювання грошово-кредитного ринку, однак ефективність застосування деяких з них в економічних реаліях України є ще надто низькою.

Дисертант дотримується точки зору, що джерелом будь-якого збільшення грошей в обігу є відповідний приріст доданої вартості, а основою для реального приросту грошей – нарощування реальних обсягів виробництва. Спроби порушити цю аксіому, розширивши грошову пропозицію, призводять до інфляції та руйнування економіки.

Досліджуючи діяльність НБУ в сфері монетарного регулювання економіки, автор приділив увагу валютній політиці, що є невід'ємною складовою грошово-кредитної політики держави. Будучи формою прояву грошової політики, вона справляє безпосередній вплив на такий важливий агрегатний компонент економіки країни як платіжний баланс, а через нього – на курс національної грошової одиниці.

Дисертант проаналізував валютну політику НБУ упродовж років незалежності. На основі вивчення світового досвіду стосовно вибору режиму курсоутворення, автор розглянув політику Національного банку з точки зору знаходження оптимального режиму курсоутворення для України на теперішньому етапі та у майбутньому.

Аналізуючи функції НБУ в системі регулювання грошово-кредитних відносин в економіці України, автор зупинився на розгляді функції Національного банку як організатора грошового обороту в державі. Дисертант дослідив грошові агрегати, проаналізував дію чинників, що впливають на формування грошової маси (грошову базу і грошовий мультиплікатор, взаємодія яких визначає потенційні можливості банківської системи у забезпеченні приросту грошової маси, додаткової пропозиції грошей). На основі дослідження структури грошової маси в Україні автор запропонував систему заходів для її покращення в сторону збільшення питомої ваги менш ліквідних агрегатів (M2, M3) і зменшення питомої ваги ліквідніших агрегатів грошової маси, насамперед готівки.

Третій розділ присвячений дослідженню проблем грошово-кредитного регулювання економіки та вдосконалення діяльності Національного банку України.

Автор стверджує, що основу економічних реформ в Україні повинні становити неокласичні ідеї жорсткої антиінфляційної монетарної політики. Стабілізаційна ціль сучасної монетарної політики стала єдиною альтернативою гіперінфляції 1991-1994 років, адже тривалий економічний ріст можливий лише за умови стабільних грошей.

Однією з важливих проблем грошово-кредитного регулювання є питання достатності в економічному обороті нашої держави грошової маси для обслуговування потреб суспільства, оскільки за останні сім років відношення маси грошей в обігу до обсягу ВВП (показник монетизації) скоротилося більш ніж у п'ять разів. У зв'язку з цим дисертант проаналізував показник монетизації економіки України та фактори, що впливають на його зміну на основі дослідження динаміки рівня монетизації у розвинутих країнах та країнах, що розвиваються.

Іншою важливою проблемою монетарного регулювання економіки є координація грошово-кредитної і фіскальної політики. Систематичний контроль уряду за динамікою бюджетного дефіциту є необхідною умовою успішного проведення центральним банком антиінфляційної грошової політики. Головним недоліком фіскальної політики в сфері бюджету автор вважає непродуктивний характер витрат. В Україні сьогодні витрати уряду значно перевищують можливості держави отримувати доходи.

Аналіз проблем фіскальної політики дозволяє зробити висновок про відсутність внутрішньої завершеності бюджетного процесу, про накопичення у

ньому негативних тенденцій внаслідок стрімкого зростання внутрішнього боргу. Певною мірою монетарну політику можна вважати заручницею фіскальної, наслідки якої вона у більшості випадків повинна виправляти. Неузгодженість заходів макроекономічної політики, непослідовність у її проведенні знижують ефективність грошово-кредитного регулювання зокрема та макроекономічної політики у цілому, роблячи ситуацію в економіці малокерованою.

Розглядаючи діяльність центрального банку в системі регулювання грошово-кредитних відносин економіки країни – спочатку з визначення стратегії монетарної політики до інструментів впливу – дисертант приділив увагу каналам (рис. 1), через які зміни у пропозиції грошей впливають на реальний сектор економіки, тобто передавальному механізму грошово-кредитної політики, або механізму грошової трансмісії.

Дослідивши діяльність НБУ в сфері монетарного регулювання економіки, дисертант розробив основні напрями вдосконалення діяльності Національного банку, враховуючи комплекс заходів як на макрорівні (взаємовідносини НБУ з гілками влади та його роль і місце у загальнодержавному регулюванні економічних процесів), так і на мікрорівні (оптимізація інструментів здійснення монетарної політики, а також вдосконалення функціональних повноважень Національного банку України для зосередження своєї діяльності в основному на функціях в системі грошово-кредитного регулювання економіки).

ВИСНОВКИ

Дослідження діяльності Національного банку в системі регулювання грошово-кредитних відносин в економіці України дозволило обґрунтувати такі положення і висновки.

1. Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні на всіх рівнях управління в бік ринкових відносин, обумовили створення дворівневої банківської системи, стрижневою ланкою якої є Національний банк України. Така роль Національного банку визначається його статусом монопольного органу щодо постачання країни грошовими коштами. Він є головним органом державного регулювання макроекономічних процесів за допомогою грошово-кредитних методів, тому місце центрального банку в ринковій економіці багато в чому визначає хід та напрямок економічного розвитку країни.

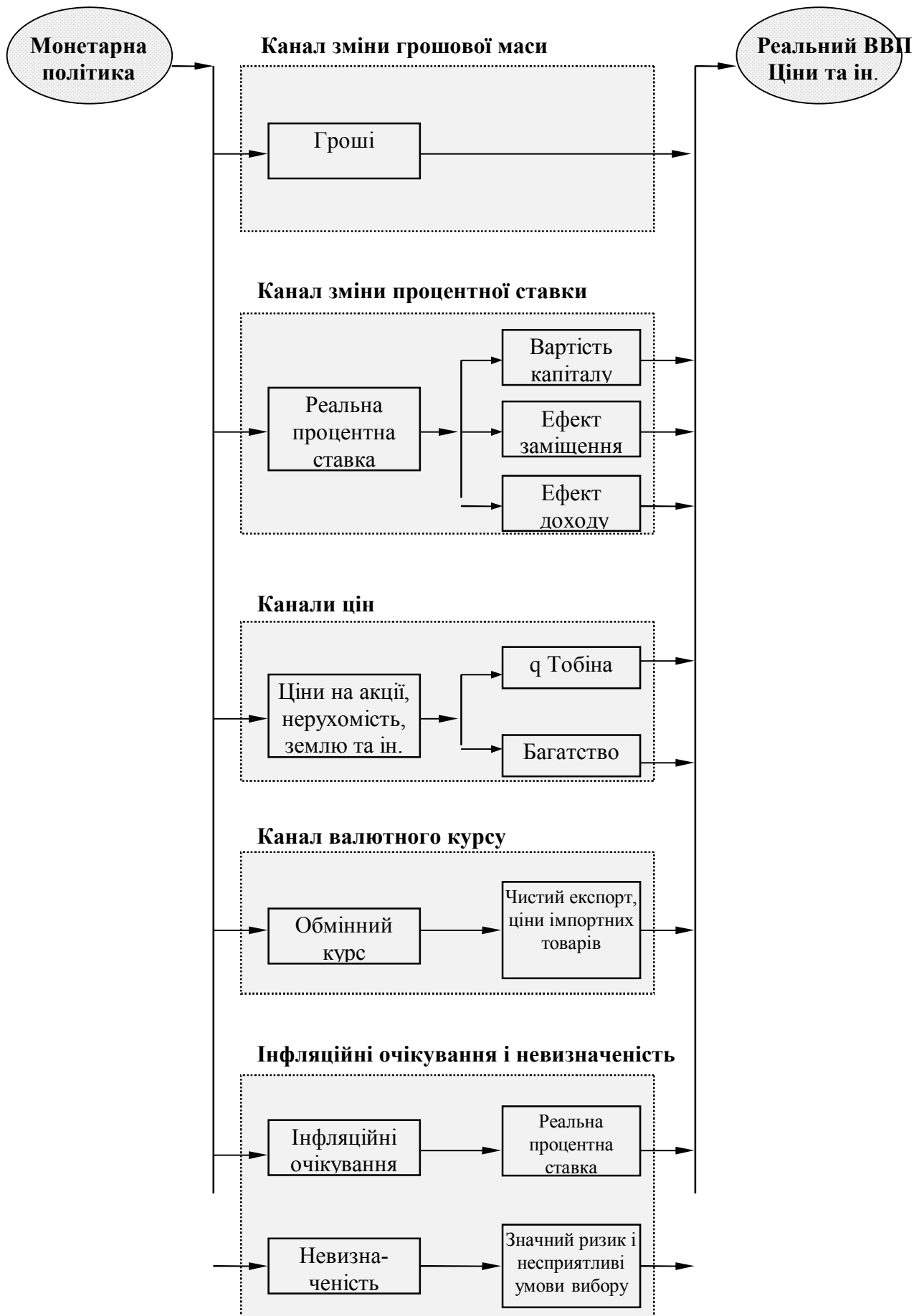

Рис. 1. Канали механізму монетарної трансмісії

2. Важливе значення для ефективності проведення центральним банком грошово-кредитного регулювання економіки займає незалежність останнього від рішень органів виконавчої влади. Проведене дослідження довело наявність тісного зв'язку між незалежністю центрального банку й інфляцією: що більшою є незалежність, то меншим є рівень інфляції в країні, стабільніше й ефективніше функціонує фінансово-кредитна система зокрема та економіка у цілому. Важливим фактором цінової стабільності у країнах із незалежним центральним банком є низькі інфляційні очікування, що ґрунтуються на довірі суспільства до грошово-кредитної політики, яка виключає можливість політичного тиску на рішення банку. Таким чином, саме від вибору ступеня самостійності Національного банку України та можливостей його впливу на розвиток економічних процесів значно залежить соціально-економічне становище держави, її економічний і політичний суверенітет.

3. Аналіз світового досвіду формулювання цілей монетарної політики дозволив віднести до вищої цілі діяльності Національного банку України прагнення до стабільності національних грошей, що утотожнюється зі стабільністю цін. Оскільки лише за умови стабільних (або майже стабільних) цін економічні агенти (фірми і громадяни) здатні вести передбачувану і ефективну господарську діяльність.

4. Дослідження грошово-кредитної політики Національного банку України дозволило визначити її як сукупність заходів, спрямованих на регулювання пропозиції грошей в економіці. До таких заходів слід віднести облікову політику НБУ, обов'язкове резервування залучених коштів комерційних банків, політику відкритого ринку.

Проведене дослідження показало, що в умовах перехідної економіки України облікова і ломбардна політика не використовуються у повному обсязі як інструмент грошово-кредитного регулювання через недостатній розвиток вексельного обігу, а також використання Національним банком своїх ресурсів переважно для кредитування уряду, а не комерційних банків. Завданням НБУ має стати створення умов для поступового пониження загального рівня процентних ставок в економіці, особливо процентних ставок за кредитами реальному сектору економіки до рівня, що стимулює зростання платоспроможного попиту на позичкові ресурси. Основною умовою щодо забезпечення пониження облікової ставки є використання кредитної емісії НБУ на рефінансування комерційних банків, а не на кредитування уряду.

На основі дослідження політики мінімальних резервних вимог Національного банку, а також вивчення досвіду зарубіжних країн, пропонується здійснити наступні заходи щодо вдосконалення діючої системи резервування:

- оскільки мінімальні резервні вимоги є інструментом монетарного регулювання, придатнішим для вирішення довготермінових завдань грошово-кредитної політики, часті його зміни не сприяють стабілізації роботи банківської системи зокрема та економіки у цілому. В Україні зміни норм мінімальних резервів здійснюються досить часто (п'ять разів протягом 1993-1998 років). З метою запобігання подібного у майбутньому доцільно прийняти спеціальний законодавчий акт, лише у рамках якого НБУ може встановлювати різні норми резервів і типи зобов'язань банку, на які вони поширюються;

- чинним сьогодні Положенням норма резервування коштів у іноземній валюті становить 17%, до того ж резервування здійснюється у гривнях. В інтересах розвитку банківської системи варто було б знизити резервування коштів у іноземній валюті до рівня 4-6%, а також дозволити здійснювати резервування у іноземній валюті;

- доцільно запровадити у практику диференціацію норм резервування залежно від характеру і строку вкладу, типу вкладника тощо.

Для підтримки необхідної ліквідності банківської системи НБУ здійснює рефінансування комерційних банків. Проведене нами дослідження показало, що можливості Національного банку щодо надання кредитної підтримки економічному сектору були дуже обмеженими, тому що Національний банк протягом усього періоду своєї діяльності направляв переважну більшість емісійних коштів як через пряме кредитування на покриття дефіциту державного бюджету, так і через придбання державних цінних паперів. Тому для ефективнішого використання цього інструмента слід продовжити переорієнтацію Національного банку з кредитування уряду на кредитування комерційних банків, що сприятиме спрямуванню ресурсів у реальну економіку, без чого неможливе економічне зростання в Україні.

Аналіз операцій НБУ з державними цінними паперами дозволяє зробити висновок про відсутність між гілками влади єдиної політики щодо розвитку ринку ОВДП. Держава може покладатися на ОВДП як джерело покриття дефіциту бюджету лише у тому випадку, коли співвідношення ВВП/ОВДП буде незначним, а також борг буде тривалим у часі і дешевим. Важливою проблемою є участь Національного банку у первинному розміщенні державних цінних паперів (понад 70% усього обсягу розміщення ОВДП). Операції на відкритому

ринку зводяться до діяльності НБУ щодо купівлі-продажу державних цінних паперів на вторинному ринку, змінюючи таким чином обсяг грошової маси в обігу. Купівля ж НБУ облігацій державної позики при первинному їх розміщенні є по суті прямим кредитуванням уряду і повинна бути законодавчо заборонена.

Таким чином, дослідивши основні операції НБУ щодо грошово-кредитного регулювання економіки, слід відзначити, що вплив НБУ на стан фінансового ринку України досить значний, однак не завжди потенціал його інструментарію використовується відповідно до ринкових методів.

5. Політика курсоутворення Національного банку за часу його діяльності побудована в основному на встановленні фіксованого курсу національної грошової одиниці у різних його типах. На наш погляд, зважаючи на значні негативні тенденції на світових фінансових ринках і непрогнозованість майбутньої ситуації в Україні, ефективнішим режимом курсоутворення був би режим керованого плаваючого курсу, при якому центральний банк проводить інтервенції, але з метою підтримання рівноваги і недопущення значних курсових коливань. При цьому в майбутньому (2000-2001 роки) можливе впровадження “валютної ради”.

6. Дослідивши грошові агрегати, приходимо до висновку: в Україні структура грошової маси, що знаходиться в обігу, ще не досягла розвинених форм. Перш за все це проявляється у співвідношенні готівки і загальної маси грошей в обігу (станом на 1 січня 1999 року питома вага готівки у загальній сумі грошової маси (М3) становила 46%). Зменшення рівня готівки в обігу є чи не найактуальнішою проблемою регулювання грошового обігу в Україні. Для вирішення цієї проблеми пропонуються наступні заходи:

- дієвим фактором зменшення готівки в обігу є стимулювання депозитних операцій підприємств і, особливо, населення через виплату банками процентів за вкладками;

- необхідно прийняти законодавство щодо гарантування вкладів населення;

- доцільно прискорити запровадження розрахунків фізичних осіб у безготівковій формі, створюючи для цього на рівні держави сприятливі умови (наприклад, нарахування за вкладками до запитання фізичних осіб процентів як за строковими вкладками);

- найефективнішим заходом щодо зменшення кількості готівки в обігу повинен бути, на нашу думку, перехід до масових безготівкових розрахунків за допомогою пластикових карток. Доцільно на рівні держави створити

національну пластикову картку, зробивши її недорогою (чи навіть безкоштовною) для населення і підприємств торгівлі і сфери послуг. Організатором цього перш за все повинен виступити НБУ, залучивши комерційні банки до фінансування цього проекту.

Зазначені заходи сприяли б зменшенню готівкового грошового обороту і, таким чином, комерційні банки через ефект мультиплікатора змогли б спрямовувати вільні ресурси на кредитування підприємств.

7. Для України невідкладним є завдання відновлення економічного росту. При цьому одна з основних проблем полягає у тому, чи володітиме українська економіка достатніми ресурсами для зростання інвестицій до рівня, що відповідає потребам структурної перебудови і економічного росту. У контексті цієї проблеми актуальним є питання щодо вибору подальшої стратегії в сфері монетарної політики. Мова йде про альтернативність між існуючим на даний момент досить жорстким курсом у цій сфері та курсом, який передбачає можливість застосування експансійної грошово-кредитної політики в Україні.

Проведене дослідження дає підставу стверджувати, що заходи експансійної грошово-кредитної політики та пов'язані з ними можливості проінфляційного стимулювання економічної активності в Україні на даному етапі здійснення ринкових реформ є неприйнятними, оскільки можливості для неінфляційного зростання грошової маси досить обмежені. В умовах нерозвинутості інфраструктури фондового ринку додаткова грошова маса має невиробниче споживання і стимулює лише інфляційні процеси. Саме жорстка монетарна політика сприяє сповільненню інфляційних процесів, понижує інфляційні сподівання, що нівелює їх негативний вплив на економіку і забезпечує нормальні умови для прогнозування та планування господарської діяльності.

Зважаючи на ці результати, можна стверджувати, що для стабілізації української економіки та створення можливостей для її зростання, уряду та НБУ необхідно утримувати жорстку монетарну політику. “Стабілізаційна” ціль грошово-кредитної політики є єдиною альтернативою регулювання у сучасний період, оскільки досягнення тривалого економічного росту неможливе за відсутності стабільних грошей.

8. Дослідження зміни коефіцієнта монетизації в Україні дозволяє нам зробити висновок про відсутність прямої залежності між динамікою рівня монетизації ВВП і темпами зростання грошової маси, яка є безпосереднім об'єктом монетарної політики НБУ. Збільшення темпів грошової емісії призведе не лише до зростання рівня інфляції, але й знизить довіру до національних

грошей, наслідком чого стане подальше зниження коефіцієнта монетизації навіть порівняно з теперішнім відносно невисоким рівнем. На наш погляд, саме у покращенні структури грошової маси (зниження рівня готівки до 10-15%, повернення якої до банківської системи через ефект мультиплікатора дасть реальний приріст грошової маси) криється потенціал значного збільшення рівня монетизації економіки України.

Таким чином, проблема підвищення рівня монетизації ВВП лежить за межами емісійної активності НБУ. Відновлення довіри до національних грошей, що може відбутися лише за монетарної політики Національного банку, спрямованої на утримання стабільних цін, приведе до поступового росту коефіцієнта монетизації, оптимальний рівень якого для України знаходиться у межах 30-40% ВВП.

9. Досліджуючи проблеми монетарної політики в системі загальнодержавного регулювання економіки, необхідно звернути увагу на відсутність координації між грошово-кредитною і бюджетно-податковою політикою: антиінфляційній спрямованості першої протистоїть проінфляційна спрямованість другої, яка полягає не лише у факті збереження дефіциту бюджету, але й у характері використання його видаткової частини. Неузгодженість заходів макроекономічної політики, непослідовність у її проведенні знижують ефективність грошово-кредитного регулювання економіки зокрема і макроекономічної політики у цілому. Це обумовлено тим, що структура української економіки майже не змінилась, залишилась інертною відносно ринкових механізмів. Через нерозвинутість ринкових інститутів дієвість монетарних заходів виявилася дещо обмеженою в умовах трансформації економіки України. Причини хронічної економічної кризи знаходяться не у монетарній, а в загальнодержавній політиці, яка не забезпечила адекватної ринкової трансформації реальної економіки.

10. Розглядаючи діяльність НБУ в системі регулювання грошово-кредитних відносин економіки країни, необхідно приділити увагу каналам, через які зміни у пропозиції грошей впливають на реальний сектор економіки, тобто механізму грошової трансмісії. Ми виділили п'ять різних каналів передавального механізму грошово-кредитної політики: канал зміни грошової маси, канал зміни процентної ставки, канал цін, канал валютного курсу, інфляційні очікування і невизначеність. Дослідивши вплив зазначених каналів грошово-кредитної політики НБУ на економіку, ми прийшли до таких висновків:

- роль держави і бюджету в економічній активності України є надзвичайно великою. Саме тому фіскальна політика перешкоджає ефективному проведенню монетарного регулювання;

- залежність впливу фінансових змінних на внутрішній попит, економічну активність і рівень цін виявити важко. Тому ми виділили лише кілька каналів передачі впливу монетарної політики на реальну економіку України: канал зміни грошової маси, канал інфляційних очікувань і невизначеності, однак жоден з них не є справді потужним;

- ми дійшли до висновку, що вплив зміни грошової маси на зростання реального ВВП є несуттєвим, до того ж зв'язок є негативним, тобто грошова експансія у кінцевому результаті не приводить до зростання рівня реального ВВП;

- стійкий зв'язок зміни грошової маси простежується лише щодо зміни рівня споживчих цін, посилюючись під час значних інфляційних очікувань, і зменшуючи свій вплив за умови зростання попиту на гроші.

Таким чином, на сучасному етапі економічного розвитку України зміна економічної активності лежить за межами грошово-кредитної політики НБУ: механізм, який забезпечує вплив позитивних змін у монетарній сфері на реальну економіку є надто слабким.

11. На основі дисертаційного дослідження автором пропонуються наступні заходи щодо вдосконалення діяльності НБУ на макrorівні:

- прийняти Закон “Про Національний банк України”, у якому закріпити незалежність Національного банку щодо здійснення монетарного регулювання;

- зменшити заангажованість Ради Національного банку присутністю не лише офіційних осіб за посадою, а й відомими науковцями у галузі банківської справи, банкіром;

- доцільним вважається зміна терміну перебування на посаді Голови НБУ в сторону збільшення як запорука його особистої незалежності від політичного тиску;

- потрібно зменшити функціональне поле діяльності Національного банку (функція нагляду за діяльністю банківських установ, розрахунково-касове обслуговування державних структур), оскільки концентрація функціональних дій НБУ виключно на проблемах грошової стабілізації посилить їх дієвість.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Адамик Б.П. Незалежність центрального банку: зарубіжний досвід та проблеми України // Проблеми економіки України: Збірник наукових праць. Випуск 6. – Тернопіль: ПМП АФ “Меркурій”, 1997. – С. 17-18.
2. Адамик Б.П. Мінімальні резервні вимоги як інструмент грошово-кредитного регулювання // Фінанси України. – 1998. – № 1. – С. 37-42.
3. Адамик Б.П. Вплив зміни грошової маси на економіку країни // Придніпровський науковий вісник. Економіка. – 1998. – № 41. – С. 84-89.
4. Адамик Б.П. Координація грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики як передумова економічного зростання в Україні // Фіскальна та монетарна політика в Україні. Матеріали досліджень переможців всеукраїнського конкурсу “Економічні реформи в Україні: позиція молоді”. – К.: Козаки, 1998. – С. 74-89.
5. Адамик Б.П. Стан грошово-кредитної і фіскальної сфери та заходи для економічного зростання в Україні // Придніпровський науковий вісник. Економіка. – 1998. – № 125. – С. 27-31.
6. Адамик Б.П. Вибір оптимального режиму курсоутворення для України // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. Щорічник. За заг. ред. проф. Б. Лановика. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – С. 223-225.
7. Адамик Б.П. Роль і місце центрального банку в економіці країни // Банківська система України: проблеми становлення та перспективи розвитку. Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль: Економічна думка, 1998. – С. 68-69.

АНОТАЦІЇ

Адамик Б.П. Функції Національного банку в системі регулювання грошово-кредитних відносин в економіці України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.04.01. – Фінанси, грошовий обіг та кредит. – Київський національний економічний університет, Київ, 1999.

Дисертацію присвячено вивченню актуальних проблем, пов'язаних із особливостями формування і реалізації Національним банком України монетарної політики в умовах ринкової трансформації економіки.

У роботі досліджено роль і місце центрального банку, узагальнено світовий досвід формування і реалізації грошової політики. Досліджено механізм реалізації грошово-кредитної та валютної політики в Україні, на основі чого розроблено теоретичні та практичні рекомендації щодо вдосконалення грошово-кредитного регулювання економіки. Запропоновано систему заходів для покращення організації грошового обігу в Україні. Проаналізовано основні проблеми грошово-кредитного регулювання економіки в умовах трансформації економіки нашої держави. На основі вивчення світового досвіду досліджено передавальний механізм грошової політики та вплив його каналів на економічну активність.

Ключові слова: Національний банк України, грошово-кредитна політика, валютна політика, грошовий обіг, передавальний механізм монетарної політики.

Адамик Б.П. Функции Национального банка в системе регулирования денежно-кредитных отношений в экономике Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.04.01. – Финансы, денежное обращение и кредит. – Киевский национальный экономический университет, Киев, 1999.

Диссертацию посвящено изучению актуальных проблем, связанных с особенностями формирования и реализации Национальным банком Украины монетарной политики в условиях рыночной трансформации экономики.

В работе исследовано роль и место центрального банка, обобщено мировой опыт формирования и реализации денежной политики. Исследовано механизм реализации денежно-кредитной и валютной политики в Украине, на основе чего разработано теоретические и практические рекомендации по усовершенствованию денежно-кредитного регулирования экономики.

Предложено систему действий для улучшения организации денежного обращения в Украине. Проанализировано основные проблемы денежно-кредитного регулирования экономики в условиях трансформации экономики нашего государства.

На основе изучения мирового опыта исследовано передаточный механизм денежной политики и воздействие его каналов на экономическую активность.

Ключевые слова: Национальный банк Украины, денежно-кредитная политика, валютная политика, денежное обращение, передаточный механизм монетарной политики.

Adamyk B.P. The functions of National bank in a regulating system of monetary relations in economy of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a Degree of the Candidate of Economics by speciality 08.04.01. – Finance, money circulation and credit. – Kyiv's National Economic University, Kyiv, 1999.

The dissertation is devoted to study of actual problems connected to features of shaping and realization by National bank of Ukraine of monetary policy in conditions of market transformation of economy.

In work the role and place of central bank is investigated, the world experience of shaping and realization of money policy is generalized. The mechanism of realization of monetary and currency policy in Ukraine is investigated, because of that is developed the theoretical and practical recommendations for improvement of monetary regulation of economy. It is offered a system of operations for improving organization of the money circulation in Ukraine. Is analysed main problems of monetary regulation of economy in conditions of transformation of economy of our state.

Because of studies of world experience the transmission mechanism of money policy and effect it of channels on economic activity is investigated.

Key words: National bank of Ukraine, monetary policy, currency policy, money circulation, transmission mechanism of monetary policy.

Підписано до друку 17.11.99 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Наклад 100. Зам. 512.

м. Київ-5, вул. Червоноармійська, 57/3, к.201.
Товариство “Знання” України
Видавництво та оперативна поліграфія
227-41-23, 294-71-27